

Počátky právní regulace rostlinolékařské péče o dřeviny v Českých zemích

Milan Šimandl

Advokát v Praze

Kontaktní e-mail: milan.simandl@gmail.com

The Beginnings of the Legal Regulation of Phytopathological Care in the Czech Lands

Abstract:

The article focuses on the beginnings of legal regulation of woody plant pathology. It describes the origin and development of the first legal norms from the end of the 18th century to 1924. Early norm-making arose from professional articles issued by economic societies. The subject of the first phytopathologic regulations was primarily the fight against harmful insects, especially bark beetles, black arches, cockchafer and phylloxera. Phytopathologic legal norms have often been amended, cancelled and replaced by new ones, precisely given scientific and technical progress. In 1924, Act No. 165 on the Protection of Plant Production was issued, which abolished some older regulations and introduced a basic general framework for phytopathology.

Keywords: phytopathology; protection of woody plants; Czech lands; legal history; economical societies; environmental law

Klíčová slova: rostlinolékařská péče; ochrana dřevin; české země; právní historie; hospodářské společnosti; právo životního prostředí

DOI: 10.14712/2464689X.2025.3

Úvod

Dřeviny, stejně jako ostatní rostliny, mohou být ohroženy různými nemocemi, organismy a přírodním působením. Může se tak stát i bez přičinění člověka, který se naopak pomocí různých nástrojů snaží tato ohrožení odvracet činností nazývanou rostlinolékařská péče. Podobně jako jiná odvětví lidské činnosti, je i rostlinolékařství regulováno právními

normami. Cílem následujícího příspěvku je popsat genezi nejstarších předpisů z této oblasti vydaných v Českých zemích do začátku 20. století. Zaměřuji se však výhradně na rostlinolékařské předpisy týkající se dřevin.

Pojem rostlinolékařství se poprvé v českém, resp. československém právním řádu objevil v nařízení vlády republiky Československé č. 148/1921 Sb. z. a n., o ochraně proti zavlečení rakoviny bramborů a jejím potírání. Profesor Václav Kůdela definoval rostlinolékařství jako „teoreticko-praktický vědní obor, jehož předmětem zkoumání jsou choroby, poškození a poranění rostlin, živočišní škůdci rostlin a plevelů“.¹ Autoři knihy *Rostlinolékařství v kostce*² považují rostlinolékařskou péči za „široce zaměřený obor, který rozvíjí nejen preventivní i kurativní metody ochrany rostlin proti původcům chorob, škůdcům a plevelům, ale a to především, sleduje jejich šíření a výskyt, včetně jejich vlivu na výnos a kvalitu rostlinných produktů a v neposlední řadě rovněž i na zdravotní stav člověka a chovaná hospodářská zvířata, na ekonomiku hospodaření a na prvky životního prostředí“. Zákon č. 147/1996 Sb., o rostlinolékařské péči a změnách některých souvisejících zákonů, účinný do 31. května 2004 definoval v § 2 odst. 1 rostlinolékařskou péči jako „soubor právních, technických, organizačních a odborných opatření za účelem uchování zdraví rostlin a ochrany rostlinných produktů“. Aktuálně platný a účinný zákon č. 326/2004 Sb., o rostlinolékařské péči a o změně některých souvisejících zákonů, zahrnul do rostlinolékařské péče široký okruh činností uvedených v § 1, aniž by na rozdíl od předchozího přinesl jednoduchou definici rostlinolékařské péče. Jak je patrné z výše uvedeného, existuje více možných definic.

Vývoj rostlinolékařské péče stál dosud stranou zájmu právníků i právních historiků. Obecnými dějinami rostlinolékařství se zabýval např. dr. Jan Nedělník,³ rostlinolékařskými normami pak profesor Kůdela,⁴ který definoval ve vývoji rostlinolékařského práva tyto etapy:

1. Etapa ojedinělých právních norem (do roku 1924).
2. Etapa komplexních norem tvořících součást zákonů o rostlinné výrobě (1925–1995).
3. Etapa komplexních samostatných rostlinolékařských zákonů (1996–2004).
4. Etapa implementace rostlinolékařského práva a souvisejících předpisů EU (od roku 2004).⁵

Ve svém následujícím článku se zaměřuji na první z výše uvedených vývojových období, které ukončuje vydání prvního obecného zákona upravujícího rostlinolékařství.

¹ KÚDELA, V. *Péče o zdraví kulturních rostlin v průběhu staletí: historie rostlinolékařství v českých zemích do roku 2019*. Praha: Česká společnost rostlinolékařská, 2020, s. 11.

² ŘEHÁK, V. a kol. *Rostlinolékařství v kostce*. Praha: Česká společnost rostlinolékařská, 2023, s. 6.

³ NEDĚLNÍK, J. *Vědní obor rostlinolékařství v toku času*. In: *Rostlinolékař*, 2016, roč. 27, č. 5, s. 33–34.

⁴ KÚDELA, V. *Péče o zdraví kulturních rostlin*, 265 s.; tentýž. *Rostlinolékařské právní normy v českých zemích a jejich historický vývoj. (Studijní zpráva)*. Praha: Ústav zemědělských a potravinářských informací, 1997, 82 s.; tentýž. *Analýza rostlinolékařských právních norem vydaných v českých zemích v letech 1771–1997*. In: *Ochrana rostlin*, 1997, roč. 33, s. 221–233; tentýž. *Nástin dějin institucionalizace rostlinolékařství v českých zemích 1899–1999*. Praha: Výzkumný ústav rostlinné výroby, 2000, 72 s.

⁵ KÚDELA, V. *Péče o zdraví kulturních rostlin*, s. 154–155.

Počátky rostlinolékařství

Lidská snaha o ochranu zdraví rostlin, zlepšení jejich vlastností, včetně zvýšení produkce se táhne napříč celou historií již od doby, kdy lidstvo začalo rostliny hospodářsky využívat a cíleně pěstovat. Na základě pozorování přírody lidé získávali postupně znalosti a schopnosti k pěstování užitkových rostlin.

Zmínky o určitých náznamech rostlinolékařských snah nacházíme již ve starověké Mezopotámii. Kolem roku 2500 př. n. l. používali Sumerové k hubení hmyzu sirnaté přípravky. Z doby okolo roku 1700 př. n. l. pochází pravděpodobně první zemědělská příručka – na hliněné destičce je zaznamenán text, jak pěstovat ječmen a chránit jej před myši a ptactvem.⁶ Podobné texty pochází i z Egypta, Palestiny a Indie. Důležitou složkou tehdejší rostlinolékařské péče byly náboženské rituály. Například v Indii v 5. století př. n. l. se při ochraně plodin před chorobami a škůdci užívaly veršované modlitby, zpěvy a mantry.⁷

Části věnované chorobám rostlin nalezneme ve spisech řeckého filosofa Theofrasta (asi 372–287 př. n. l.), který ve svém spise *Historia plantarum* popsal na základě pozorování některé škodlivé jevy na rostlinách, včetně rzí, hnilob a červivosti plodů.⁸

Ve starověkém Římě vzniklo několik textů zabývajících se zemědělstvím, hospodářstvím a s tím spojenou ochranou rostlin proti škodlivým vlivům. Mezi ně patří i Vergliovy *Zpěvy rolnické*, Columellův spis *De Re Rustica* nebo encyklopedie *Naturalis historia* od Plinia staršího, všechny sepsané v 1. století n. l. Z poloviny 4. století n. l. pochází druhý spis nazvaný *De Re Rustica* od spisovatele Palladia. Zahrnuje 14 knih o rolnictví a sadařství. O chorobách rostlin psal rovněž teolog Basil Veliký žijící ve stejné době.

S pádem římské říše došlo k všeobecnému úpadku, významné práce dotýkající se chorob rostlin máme až z období vrcholného středověku. Na tomto místě je třeba zmínit spisy abatyše Hildegardy z Bingenu (1098–1176), spis *Ruralium Commodorum* od Petra Crescentia (cca 1230–1320) považovaný za vrcholné agronomické dílo evropského středověku.

Z nejstarších období českého státu nenacházíme žádné podrobné zmínky o zemědělství a hospodářství, natožpak odborné spisy. Legendy spojují zakládání vinic s osobou sv. Václava, další kusé zmínky o vinicích, štěpnicích a sadech máme již z počátků státu, a to v souvislosti s kláštery. Zakládací listina břevnovského kláštera hovoří o vinici k roku 993, o rok později byla založena ovocná zahrada ostrovského kláštera u Davle.⁹ O rostlinolékařské péči se však z nejstarších pramenů nedozvídáme ničeho.

V době Karla IV. se do českých zemí dostaly teoretické spisy o zemědělství a ovocnářství Palladia a Crescentia.¹⁰ Rozkvět ovocnictví přerušily husitské války. Jakoubek ze Stříbra a táborští kněží hlásali, aby lidé nejedli žádné ovoce a ničili stromy.¹¹ Tento z dnešního pohledu nesmyslný názor pramenil z tehdejšího chiliasmu, očekávání brzkého příchodu božího království plného nebeské blaženosti.

V 16. století došlo k hojnějšímu zakládání zahrad a sadů, bylo vydáno několik teoretických i praktických spisů o štěpařství. Příkladem původní české literatury může být

⁶ Tamtéž, s. 17.

⁷ Tamtéž, s. 18.

⁸ Tamtéž, s. 21.

⁹ NĚMEC, B. *Dějiny ovocnictví*. Praha: Československá akademie věd, 1955, s. 102.

¹⁰ Tamtéž, s. 109.

¹¹ Tamtéž, s. 110.

Knížka o štěpování od Jošta z Rožmberka, která mj. podávala doporučení, jak bojovat proti červům na ovocných stromech a pod kůrou – kůra se měla odstranit a dřevo natřít práškem z aloe smíchaným s olejem, popřípadě směsí holubího trusu, konopných plev a hlíny.¹²

S příchodem novověku došlo ke změnám v hospodaření velkostatků. Šlechta vydávala k zajištění efektivního hospodaření na svých panstvích různé instrukce a řády obsahující rámcová pravidla hospodaření.

Za zmínku stojí rovněž spis Krištofa Fischera *Knihy hospodářské*, jehož kapitola IX. pojednává o nemocích stromů dobově označovaných za vodnatelnost, malomocenství nebo padoucí nemoc, popisovala i nebezpečí ze strany housenek, mravenců či chroustů.¹³ Rukopis z roku 1667 označovaný jako *Oeconomus* zase radil sbírat v lednu ze stromů housenky, neboť „ony stromový listy, když slunce nahoru vstupuje, obžirají, květ i list suší, takže rozplemenice se, těžce se zase vyplemeniti mohou“.¹⁴

Až do 18. století vycházela rostlinolékařská péče výhradně ze zkušeností pěstitelů, z odborných textů a příruček či hospodářských instrukcí. Potřeba zvýšit a zefektivnit nejen zemědělskou výrobu vedla k zakládání hospodářských společností, z nichž měl vycházet vědecký a technický pokrok. Tak byly založeny v roce 1769 Společnost pro orbu a svobodná umění v Království českém (od roku 1787 přejmenována na c. k. Vlastensko-hospodářskou společnost v Království českém), v roce 1770 Moravská hospodářská společnost a Slezská Ackerbaugesellschaft (roku 1811 sloučeny do Moravsko-slezské hospodářské společnosti). Mezi činnosti hospodářských společností patřilo sledování a podpora zemědělského pokroku, propagace nového systému a metod, podávání návrhů na zlepšení hospodaření, podávání odborných dobrozdání a vydávání naučné literatury. Od roku 1780 se Vlastensko-hospodářská společnost začala zabývat bojem proti chorobám rostlin, škůdcům a plevelům.¹⁵ Za nástupnické organizace hospodářských společností lze považovat zemědělské rady, veřejnoprávní instituce zřízené v Čechách roku 1873, na Moravě roku 1898 a ve Slezsku roku 1919.¹⁶

Nejstarší rostlinolékařské právní předpisy byly v českých zemích vydány ve druhé polovině 18. století. Upravovaly pouze dílčí otázky, nikoli rostlinolékařskou problematiku obecně a komplexně. Každý předpis z rostlinolékařského oboru se dotýkal pouze jednoho fenoménu, např. ochrany proti mandelince bramborové, hubení hrabošů, likvidace kokotice jetelové. Vývoj nejstarších rostlinolékařských předpisů zajišťujících ochranu dřevinám je popsán v několika následujících podkapitolách.

Nejstarší právní úprava hubení housenek, chroustů a ochrany ptactva

Housenky požírající listy rostlin jsou považovány za škůdce od nepaměti a boj proti nim se táhne napříč historií. Chrousti požírají listy stromů a jejich larvy (ponravý) poškozují kořeny mladších dřevin.

¹² Z ROŽMBERKA, J. *Knížka o Sštěpování a sprawování Sštěpnic*. Praha: Buryan Walda, 1598, s. 20–21.

¹³ FISCHER, K. *Knihy Hospodářské: Oko Páně Aneb Dobře Spořádané Hospodářstwj Polnj*. Praha: Univerzita Karlo-Ferdinandova, 1706, s. 122–126.

¹⁴ KALOUSEK, J. (ed.). *Archiv český, čili, Staré písemné památky české i moravské, sebrané z archivů domácích i cizích. Díl XXIII, Řády selské a instrukce hospodářské 1627–1698*. Praha: Domestikální fond království Českého, 1906, s. 413.

¹⁵ KÚDELA. *Péče o zdraví kulturních rostlin*, s. 62–63.

¹⁶ Tamtéž, s. 101.

Jedním z nejstarších dostupných právních předpisů upravujících tuto oblast je velice stručné nařízení Marie Terezie z 2. ledna 1756 říkající, že hnízda červů na stromech a housenky mají být odstraněny a zničeny.¹⁷ Nařízení nestanovilo žádné další podrobnosti, ani způsob, kdy a jak se má tak učinit.

Dvorským dekretem z 16. ledna 1786 pro Čechy bylo nařízeno v boji proti škodlivým housenkám provádění posypů tabákovým výluhem a popelem z bukového dřeva.¹⁸ Dalším dvorským dekretem ze 17. března 1787 pro Horní a Dolní Rakousy, Čechy, Moravu, Halič a Sedmihradsko byl vydán předpis, jak se chovat při ořezu ovocných stromů a hubení housenek. V Českém království byl tento předpis intimován cirkulárním guberniálním nařízením ze dne 29. března 1787.¹⁹ Obsahoval tyto čtyři body:

- 1) Sbírání housenek se má provádět především v pozdním podzimu a na začátku jara.
- 2) Na podzim se musí z každého stromu dřevěným nožem odstranit veškerý mech, poněvadž housenky kladou svá vajíčka nejen na list, ale i do mechu na stromech.²⁰
- 3) Strom a jeho větve je třeba posypávat popelem, který usmrcuje housenčí plod a ničí vajíčka.
- 4) Sbírání housenek ze stromů se má dělat na jednom místě ve stejnou dobu, kterou určí hospodářský úřad s vědomím místního rychtáře.

Nařízením českého gubernia z 31. října 1799 (č. 75/1799 Sb. z. pol.) bylo vyhlášeny pokyny c. k. Vlastensko-hospodářské společnosti týkající se prostředků boje proti housenkám a chroustům. Podle těchto pokynů měla být např. pole či jejich části postižené housenkami oddělena od ostatních nezasažených polí hlubokými příkopy naplněnými vodou nebo pískem, aby se omezilo rozšíření škodlivého hmyzu.²¹

K hubení obtížného hmyzu přispívali i hmyzožraví živočichové, zejména ptáci. Proto byly postupem času vydány předpisy na ochranu ptactva, zejména pěvců. Mezi jedno z prvních patřilo nařízení českého gubernia č. 7.208 z 10. března 1804, podle nějž nebyl pro zemědělství prospěšný odstřel a odchyt pěvců na jaře před obdobím jejich rozmnožování nebo během něj a rovněž vybírání jejich hnízd.²²

Nařízením českého gubernia ze dne 11. srpna 1810 bylo krajským úřadům rozesláno pojednání o hubení housenek škodicích na ovocných stromech, vydané c. k. Vlasteneckou hospodářskou společností, s příkazem, aby bylo rozdáváno zdarma poddaným, kteří se tak

¹⁷ KROPATSCHEK, J. *Sammlung aller k. k. Verordnungen und Gesetze vom Jahre 1740 bis 1780, die unter der Regierung des Kaisers Joseph des II. theils noch ganz bestehen, theils zum Theile abgeändert sind, als eine Hilfs- und Ergänzungsbuch zu dem Handbuche aller unter der Regierung des Kaisers Josephs des II. für die k. k. Erbländer ergangenen Verordnungen und Gesetze in einer chronologischen Ordnung, Dritter Band.* Wien: Johann Georg Moesle, 1786, s. 269.

¹⁸ KROPATSCHEK, J. *Handbuch aller unter der Regierung des Kaisers Joseph des II. für die k. k. Erbländer ergangenen Verordnungen und Gesetze in einer Sistematischen Verbindung erhält die Verordnungen und Gesetze vom Jahre 1786. Eilfter Band.* Wien: Johann Georg Moesle, 1788, s. 241–242.

¹⁹ *Národní archiv Praha, fond Cirkuláre a vyhlášky I, inv. č. 794, kart. 558.*

²⁰ Tento bod svědčí o zatím nepříliš rozvinutém stavu dobových entomologických znalostí, neboť vajíčka kladou dospělí jedinci, nikoli housenky.

²¹ ANONYM. *Sr. k. k. Majestät Franz des zweyten politische Gesetze und Verordnungen für die oesterreichischen, Böhmischen und Galizischen Erbländer. Vierzehnter Band.* Wien: k. k. Hof- und Staatsdruckerei, 1800, s. 189–191.

²² ROTH, J. *Vollständiger Auszug aller im königreiche Böhme kundgemachten Verordnungen und Gesetze. Zweiter Fortsetzungsband.* Prag: Caspar Widtmann, 1805, s. 32.

měli seznámit s významem hubení housenek. V tomto pojednání byla věnována pozornost rovněž ochraně ptactva živícího se hmyzem a bylo doporučeno tyto ptáky nelovit.

Stílení a chytání pěvců však zůstalo nadále rozšířeno, a proto české gubernium vydalo 30. října 1819 nařízení č. 43.947 (č. 138/1819 Sb. z. prov.), kterým pod hrozbou trestu zakázalo odstřel a odchyt pěvců na jaře a v době jejich rozmnožování, jakož i vybírání jejich hnízd.²³ Ani toto nařízení však nevedlo ke kýženému výsledku. O osm let později, konkrétně 8. září 1827, vydalo české gubernium nařízení č. 40.860 (č. 254/1827 Sb. z. prov.), které zopakovalo předchozí zákazy a rozšířilo je o možnost zabavení všech zastřelených a ulovených ptáků, které by byly nabízeny k prodeji na trhu či kdekoli jinde v období března a dubna. V případě opakování měl být přestupce pokutován.²⁴

Škody způsobené housenkami na ovocných stromech opětovně otevřely otázku ochrany užitečných ptáků o deset let později. České gubernium vydalo dne 15. června 1837 další nařízení č. 25.235 (č. 158/1837 Sb. z. prov.), kterým uložilo krajským úřadům, aby připomněly obyvatelům nutnost dodržování zákazů odstřelu a odchytu ptáků dle dosavadních předpisů. Nařízení rovněž stanovilo, že kdo takový zákaz poruší, může být potrestán nejen pokutou, ale i vězením. Zákaz odstřelu a odchytu ptáků platil v období mezi 1. březnem a koncem srpna a vztahoval se na ptačí druhy uvedené v seznamu, který byl přílohou tohoto nařízení. Tento seznam sestavila c. k. Vlastenecká hospodářská společnost a není bez zajímavosti, že mezi druhy ptáků je uveden i netopýr.²⁵

V březnu 1839 bylo do Prahy přivezeno značné množství ptactva určeného k prodeji, což svědčilo o masovém ignorování dosavadních nařízení. Proto byl tehdy vydán pokyn zabavovat ptactvo již při kontrole v městských branách. V roce 1846 se ozývaly stále častější stížnosti na škody způsobené hmyzem, zvláště housenkami a kůrovcem, přičemž zákazy hubení hmyzožravých ptáků se míjel účinkem. Proto české gubernium přikročilo dne 21. ledna 1847 po dohodě s c. k. Vlastenecko-hospodářskou společností k vydání dalšího nařízení č. 80.457, které bylo výrazně obsáhlejší než všechna předchozí. Zopakovalo, že všechny druhy ptáků uvedené v příloze nařízení z roku 1837 nesmí být chytány od 1. února do 1. září a jejich vejce vybírána z hnízd. Nařízení určilo čtyři okruhy osob, pokládanych za porušovatele tohoto nařízení:

- a) Ty, které praktikovaly odchyt ptáků pro sebe nebo pro jiného, přičemž v případě pochybností se mělo za to, že každý pokus o odchyt ptáků byl povolen nebo alespoň vědomě tolerován majitelem honitby.
- b) Ty, které odchyt ptáků ve svých revírech tolerovaly či povolovaly, ať už za úplatu, nebo bezúplatně.
- c) Ty, které prodávaly zabitě ptáky v období, kdy je to zakázáno.
- d) Ty, které vybíraly ptačí hnízda.

Porušovatelé mohli být potrestáni zabavením loveckého náčiní, uloveného ptactva či výtěžku z již uskutečněných prodejů, dále pokutou 1 až 5 zlatých, případně trestem vězení

²³ ANONYM. *Provinzial-Gesetzsammlung des Königreichs Böhmen für das Jahr 1819. Erster Band.* Prag: k. k. Hofbuchdruckerei, 1820, s. 275.

²⁴ ANONYM. *Provinzial-Gesetzsammlung des Königreichs Böhmen für das Jahr 1827. Neunter Band.* Prag: Schönfeldschen Buchdruckerei, 1828, s. 426–427.

²⁵ ANONYM. *Provinzial-Gesetzsammlung des Königreichs Böhmen für das Jahr 1837. Neunzehnter Band.* Prag: Gottlieb Haase Söhne, 1838, s. 276–280.

od 12 hodin do tří dnů. Zabavené náčiní či výnos z pokuty byl příjmem chudinského fondu obce, na jejímž území byl delikt spáchán. Vzhledem ke skutečnosti, že vybírání vajec z ptačích hnízd a lovení ptáků bylo oblíbenou kratochvílí mládeže, apelovalo nařízení na učitele a katechety, aby poučovali žáky o škodlivosti takového počínání.²⁶

Počátkem 50. let 19. století došlo v Čechách opět ke značným škodám na ovoci způsobenými housenkami. Proto vydal český místodržitel Karl baron Mecséry dne 15. srpna 1851 nařízení č. 6560, publikované v zemském zákoníku pod č. 217/1851 čes. z. z., o snížení škod způsobených housenkami. Toho mělo být dosaženo důslednou ochranou vyjmenovaných ptačích druhů,²⁷ které měly největší podíl na hubení housenek a hmyzu. Do té doby platný zákaz chytat, střílet a prodávat vyjmenované ptačí druhy v období od 1. února do konce srpna byl rozšířen na celý rok. Příslušné orgány měly dohlížet, zda nedochází k porušování tohoto zákazu. Toto místodržitelské nařízení se – jak již bylo dle výše popsaného vývoje zvykem – příliš nedodržovalo, neboť 28. prosince 1857 vydalo české místodržitelství další nařízení publikované pod č. 67/1857 čes. z. z., kterým byl výše uvedený zákaz připomenut a okresním úřadům uloženo, aby předmětné nařízení přiměřeným způsobem opětovně uvedly ve známost a za pomoci četnictva i dozorových orgánů na trzích dohlédli na jeho dodržování.

Vedle výše uvedených předpisů na ochranu ptactva byl vydán pro všechny země Habsburské monarchie vyjma Benátek, Milána a Dalmácie dekret dvorské kanceláře z 24. května 1833 (č. 89/1833 Sb. z. pol.), který nabádal k obecné povinnosti hubit housenky za účelem minimalizace škod na ovocných stromech a zahradním ovoci. Hospodářské společnosti v jednotlivých provinciích měly využívat všechny dostupné prostředky, aby přesvědčily zemědělce o nezbytnosti tohoto opatření a vydávaly k tomu patřičné pokyny. V této snaze měly být nápomocny též krajské úřady.²⁸

Významný zlom v příslušné právní úpravě přinesl rok 1870, kdy byly v českých zemích přijaty zemské zákony týkající se „ochrany vzdělávání země proti záhubě housenkami, chrousty a jiným škodlivým hmyzem působené“ (zákony č. 38/1870 čes. z. z., č. 37/1870 mor. z. z. a č. 33/1870 slez. z. z.). Tyto zákony byly až na drobné odchylky skoro stejného obsahu a zrušily všechny předchozí předpisy v dané oblasti, čímž se právní úprava významně zpřehlednila. Zákony uložily každému vlastníku, poživateli nebo nájemci pozemku povinnost do konce března (dle moravského a slezského zákona mohl starosta lhůtu prodloužit do konce dubna) odstranit ze svých stromů, keřů, plotů, ohrad, zahrad polí či luk všechny zapředené housenky, kukly a vajíčka hmyzu a zničit je. Rovněž housenky, ponravy a kukly ostatního škodlivého hmyzu, které se objevily v průběhu roku, měly být zničeny ve lhůtě určené starostou obce. V takových případech měl starosta včas nařídit

²⁶ ANONYM. *Provinzial-Gesetzsammlung des Königreichs Böhmen für das Jahr 1847. Neunundzwanzigster Band*. Prag: Gottlieb Haase Söhne, 1848, s. 29–37.

²⁷ Jednalo se dobovým označením o 1) sýkory: chocholka, blatnička, úpolník, koňadra, modruška, picava čili mlynářík, sýkora vousatá, remiz, 2) pěnkavy: pěnkavy a jikavec, 3) datlovití: datel černý, strakapoud větší, strakapoud prostřední, strakapoud menší, žluva čili datel zelený, 4) pěnice: pěnice, hadopěnice, pěnice zahradní, červenka, udička, bělořitka, modráček, čermáček, černohlávek, slavík, šoupálek a zlatohlávek.

²⁸ ANONYM. *Politische-Gesetze und Verordnungen für sämtliche Provinzen des Oesterreichischen Kaiserstaates, mit Ausnahme von Ungarn und Siebenbürgen. Ein und Sechzigster Band*. Wien: k. k. Hof- und Staatsdruckerei, 1835, s. 157.

příslušná opatření k odvrácení nebezpečí, a pokud by nebylo v silách obce takové nebezpečí odvrátit, měl tuto skutečnost oznámit okresnímu výboru.

Vlastníci, poživatelé a nájemci pozemků měli po celé období výskytu chroustů tyto denně, zejména brzy ráno, setřásat ze stromů a ničit je. Stejně mělo být nakládáno i s vyoranými ponravami. Aby byly povinné osoby motivovány ke sběru chroustů a ponrav, měly za každou měřici chroustů a ponrav odevzdanou obci obdržet odměnu, jejíž výši každoročně stanovil místodržitel po dohodě se zemským výborem.²⁹ Tato odměna byla vyplácena z obecních prostředků, přičemž polovina této odměny byla následně obci vrácena ze zemské pokladny.

Na dodržování takových povinností měl dohlížet obecní starosta. Pokud by někdo nedbal svých zákonných povinností, nejenže mohla být opatření provedena na jeho náklady, ale mohla mu být starostou a dvěma radními uložena pokuta od 1 do 10 zl., v případě opakování až 20 zl. Pokud by viník neměl peníze na zaplacení pokuty, mohla být pokuta nahrazena trestem vězení od 12 hodiny do 4 dnů. Proti trestnímu nálezu se mohl pachatel odvolat ve čtrnáctidenní lhůtě k okresnímu politickému úřadu.

Okresní výbory měly dohlížet, zda obce dodržují ustanovení tohoto zákona, a pokud zjistily nedostatky, zjednaly nápravu na náklady příslušné obce. Nevykonával-li starosta své povinnosti dle tohoto zákona, mohl mu okresní politický úřad uložit pořádkovou pokutu 10 až 20 zl.

Zákon stanovil povinnosti adresátů poměrně srozumitelně, nelze si však nevšimnout jeho nedostatků. Zlikvidování všech housenek, kukel a vajíček, zejména v době, kdy neexistovaly skoro žádné chemické prostředky, bylo úkolem zcela nemožným. Totéž platí i o každodenním setřásání chroustů ze stromů a jejich sběru, které se z dnešního pohledu může zdát až poněkud komické. Navíc nelze opomenout, že taková činnost byla i časově náročná. Soudobá praxe ji však považovala za účinnou. Například František Maške ve svém proslovu na hospodářské valné hromadě v roce 1866 uvedl, že „poslední konečně prostředek, kterýmžto by se přemnožování ponrav a chroustů dosti vydatná postavila hráz, pozůstává v pilném schytání a sbírání brouků v čase veselého jich poletování povětrím a toť v měsíci květnu. Nejlépe se to zdaří, když časně z rána v plném spánku pohřížené bzučáky překvapíme stromem zatřepem a na prostřenou plachtu aneb holou zemi padající nezvané hosti sesbíráme.“³⁰ O. H. v roce 1897 považoval sběr a likvidaci chroustů a ponrav za jediný osvědčený prostředek k minimalizaci jejich počtu. Zároveň však poukazoval na jeho nedostatečné provádění, a to zejména sbírání ponrav při orbě.³¹ Prováděcí vyhlášky k zákonu č. 38/1870 čes. z. z. byly vydány českým místodržitelem pod č. 38/1872 čes. z. z., později pod č. 138/1903 čes. z. z. a stanovily povinnost vedení

²⁹ Místodržitel vydával každý rok vyhlášku, která určila výši této odměny. Např. v Čechách byla první z těchto vyhlášek vydána 13. února 1871 pod č. 14/1871 čes. z. z. a stanovila odměnu pro rok 1871 ve výši 32 krejcarů za měřici (= 128 žejdlíků sháněné míry) nebo 40 krejcarů za vědro (= 40 dolnorakouských mázů po 4 žejdlících). S přechodem na nové míry byla od roku 1876 odměna počítána podle litrů odevzdaných chroustů a ponrav (vyhláška č. 29/1876 čes. z. z. stanovila odměnu ve výši 2,5 krejcarů za jeden litr). Na Moravě byla odměna stanovena jinak, podle první vyhlášky místodržitele č. 5/1871 mor. z. z. činila odměna za odevzdanou měřici ponrav 8 zl. a chroustů 1 zl. 50 kr.

³⁰ MAŠKE, F. *Přednáška, jakoužto měl pan František Maške, ředitel statku Světlova při valné hromadě hospodářské v Uh. Brodě dne 2. června 1866, v nížto se o chroustech čili babkách a housenkách důkladně pojednává*. Brno: Hospodářská jednota, 1866, s. 6.

³¹ O. H. *Feuilleton. Ze života chrousta*. In: *Pražské hospodářské noviny*, 1897, roč. 20. č. 10, s. 75.

protokolů o odměnách za odevzdané chrousty a ponravy a o uložených pokutách, včetně vzorů těchto protokolů. V roce 1906 byla vydána místodržitelskou vyhláškou č. 85.257 (30/1906 čes. z. z.) instrukce k vyplácení a účtování odměn za sebrané chrousty a ponravy.

Na zákony nařizující likvidaci housenek a chroustů navazovaly i zemské zákony o ochraně užitečných zvířat (zákony č. 39/1870 čes. z. z., č. 36/1870 mor. z. z. a č. 34/1870 slez. z. z.). Tyto zákony obsahovaly tři přílohy. V příloze A české verze zákona byly uvedeny druhy škodlivých ptáků, jejichž vejce a hnízda mohla být ničena. Jednalo se např. o jestřáby, sokoly, výry či vrány. Naopak zvířata uvedená v příloze B bylo zakázáno jakkoli chytat a usmrcovat, neboť jejich hlavní potravou byly myši a hmyz. Do této skupiny patřili vedle velkého množství ptačích druhů též čtyři savci – netopýr, jezek, jezevec a krtek. Posledně zmíněný mohl být likvidován v zahradách či na hrázích. Třetí skupina jmenovaná v příloze C zahrnovala ptačí druhy živící se hmyzem částečně, a proto je bylo možné chytat a usmrcovat je omezeně, a to v období mezi 15. zářím a 31. lednem. K tomu bylo dále zapotřebí písemné svolení držitele pozemku, jemuž náleželo právo myslivosti, potvrzené starostou obce. Zařazení konkrétních druhů do skupin v přílohách A, B a C se mezi jednotlivými zeměmi mírně lišilo.

Právní úprava přestupků proti zákazům dle tohoto zákona, stejně jako výše pokut a procesní náležitosti kopírovala úpravu zákonů o hubení housenek a chroustů. Výjimky z ochrany poskytované tímto zákonem existovaly pro vědecké účely. Podle § 13 měli učitelé na obecných školách poučovat mládež o ochraně užitečných druhů ptáků. Zákon rovněž obsahoval obecnou derogační klauzuli dřívějších předpisů.

Přijetí zemských zákonů o ochraně některých druhů zvířat bylo bezesporu důležitým krokem v historii ochrany přírody. Nelze samozřejmě opominout, že zákony vycházely z tehdejšího stupně vědeckého poznání a zařazení některých druhů do skupin podle jejich užitečnosti nemusí odpovídat dnešnímu pojetí.

Zákony o ochraně užitečných zvířat z roku 1870 byly ve Slezsku roku 1909 a na Moravě roku 1913 nahrazeny novými (č. 41/1909 slez. z. z. a č. 14/1913 mor. z. z.), které byly oproti svým předchůdcům podrobnější a obsahovaly pouze dvě přílohy. V příloze A byly uvedeny druhy užitečných ptáků, které bylo zakázáno chytat a usmrcovat. Naopak škodlivé druhy ptáků uvedené v příloze B bylo možné chytat a usmrcovat v souladu s předpisy o myslivosti v průběhu celého roku. Ostatní ptáky, neuvedené ani v jedné z příloh, byl zákaz usmrcovat a chytat od 1. února do 15. září. Chytat tyto druhy ptáků mohl pouze ten, kdo obdržel od politického úřadu první instance „chytací lístek“ (čížbářský list). Zákon dále obsahoval práva a povinnosti čížbářů a výčet zakázaných způsobů lovu. Přestupky podle tohoto zákona mohly být potrestány pokutou až do 20 K., v případě opakování přestupku až do 50 K. V případě nezaplacení mohla být pokuta přeměněna v trest vězení, a to za každých 10 K. jeden den vězení.

V těchto zákonech zůstal opomenut havran polní, a proto byl v roce 1917 na Moravě a ve Slezsku opětovně zařazen mezi škodlivé druhy (vyhlášky č. 97/1917 mor. z. z. a č. 47/1917 slez. z. z.).

„Zelené stromové všecko pohubili a jako kobylinky obežrali“

Ohrožení lesních porostů škodlivým hmyzem je aktuálním problémem, s nímž se potýkají lesníci napříč celou Českou republikou. Tzv. „kůrovcová kalamita“ zničila v posledních letech značné množství především smrkových lesů. Obdobné kalamity známe i z minulosti

a jejich původcem bylo zpravidla přemnožení škodlivého hmyzu. Za nejznámější hmyz působící škody na lesních porostech lze považovat lýkožrouta smrkového a bekyni mnišku. Lýkožrout smrkový (lat. *Ips typographus* nebo *Bostrichus octodentatus*) je brouk z čeledi nosatcovitých, který napadá staré, stresované nebo zlomené smrky. Jeho larvy se soustřeďují pod kůrou, kde vytváří chodbičky. Pokud se přemnoží, napadá i stromy zcela zdravé, nebo jen mírně oslabené.³² Lýkožrout smrkový je lidově označován jako kůrovec. V širším smyslu jsou za kůrovce označovány i ostatní brouci, jejichž larvy žijí pod kůrou stromů. Bekyně mniška (lat. *Lymantria monacha* nebo *Liparis monacha*) je motýl z čeledi bekynovitých, který se vyvíjí převážně na smrcích, ale i na dalších lesních stromech. Samičky kladou vajíčka v malých snůškách do prasklin kůry či pod odchlupující se borku. Housenky se líhnou následující jaro a poté lezou do korun stromů, kde ožírají pupeny či rašící jehlice. Při přemnožení bekyně mnišky může dojít k plošným holožírům a rozsáhlému poškození lesních porostů.³³

Najít v českých dějinách první zmínku o napadení lesních dřevin škodlivým hmyzem je úkolem značně nesnadným. Kronikář Petr Žitavský v Zbraslavské kronice uvádí k roku 1307 velké sucho v Čechách a na Moravě, které zahubilo ovocné i lesní stromy a zapříčinilo krutý hlad.³⁴ Stav tehdejšího vědění neumožňoval hledat spojitost mezi usycháním stromů a jejich napadení hmyzem, lze se domnívat, že na usychání zejména lesních stromů mohl mít škodlivý hmyz určitý podíl. Suché a teplé počasí vytváří pro množení dřevokazného hmyzu ideální podmínky. Marek Bydžovský z Florentina zase k 5. srpnu 1594 zmiňuje mezi Litoměřicemi a Úštěkem velké houfy bílých motýlů, kteří kdekoli sedli, „bud’ na trávu, nebo zelené stromoví, všecko pohubili a jako kobylky obežrali“.³⁵

Častější zprávy o výskytu lesních škůdců máme až z 18. a 19. století, což má několik příčin:

- 1) Vysoká spotřeba dřeva vedla počátkem 18. století ke snahám o šetření dřevem a racionalizaci jeho využívání, což v českých zemích vyvrcholilo vydáním lesních řádů v letech 1754 a 1756.
- 2) S ideou osvícenství se rozvíjely vědní obory, mj. i přírodní vědy. Vědci se nespokojili s teologickým zdůvodňováním přírodních jevů, ale začínali hledat jejich racionální vysvětlení.
- 3) Snaha zefektivnit hospodářství vedla hospodářské pracovníky, aby si více všímali širšího spektra faktorů ovlivňujících jejich hospodaření.

Dle zprávy schwarzenberského hejtmana z roku 1731 začaly na vimperském panství schnout lesy, což bylo připisováno minerální skladbě půdy nebo vichřicím z roku 1726, které poškodily kořeny stromů.³⁶ Je nasnadě hledat spojitost napadení stromů poškozených

³² ÚKZÚZ. Lýkožrout smrkový. In: *Rostlinolékařský portál* [online]. 14. 12. 2022 [cit. 2023-01-19]. Dostupné na: [https://eagri.cz/public/app/srs_pub/fytoportal/public/?key=%22c18ccd9cbe2ba381e37b810d0c88bc0a%22&rlp\[so\]skudci\[detail\]:c18ccd9cbe2ba381e37b810d0c4c3cd7](https://eagri.cz/public/app/srs_pub/fytoportal/public/?key=%22c18ccd9cbe2ba381e37b810d0c88bc0a%22&rlp[so]skudci[detail]:c18ccd9cbe2ba381e37b810d0c4c3cd7)

³³ ÚKZÚZ. Bekyně mniška. In: *Rostlinolékařský portál* [online]. 14. 12. 2022 [cit. 2023-01-19]. Dostupné na: [https://eagri.cz/public/app/srs_pub/fytoportal/public/?key=%22c18ccd9cbe2ba381e37b810d0ca00dc6%22&rlp\[so\]skudci\[detail\]:c18ccd9cbe2ba381e37b810d0ca00dc6\[popis](https://eagri.cz/public/app/srs_pub/fytoportal/public/?key=%22c18ccd9cbe2ba381e37b810d0ca00dc6%22&rlp[so]skudci[detail]:c18ccd9cbe2ba381e37b810d0ca00dc6[popis)

³⁴ ŽITAVSKÝ, P. *Kronika zbraslavská*. Praha: Nadání Františka Palackého, 1905, s. 193.

³⁵ BYDŽOVSKÝ Z FLORENTINA, M. *Svět za tří českých králů*. Praha: Svoboda, 1987, s. 227.

³⁶ NOŽIČKA, J. *Přehled vývoje našich lesů*. Praha: Státní zemědělské nakladatelství, 1957, s. 133.

vichřící nějakým škodlivým hmyzem. Doklad o výskytu lesních škůdců zvaných povšechně červi máme z roku 1741 z mikulovských lesů.³⁷

Jak již je uvedeno výše, byly v letech 1754 a 1756 vydány v českých zemích lesní řády, na svou dobu moderní právní předpisy upravující základní právní rámec lesního hospodářství na bezmála dalších 100 let.³⁸ Jedním z nedostatků těchto předpisů však byla skutečnost, že prakticky neupravovaly pěstování lesa, ani blíže nespecifikovaly péči o jeho zdraví. Výjimkou byl pouze článek nazvaný O uschnutí a zkáze kmenů: „Tuto gest takowá Lesů Skáza / genž od Powětřj / a ginssých přirozených Přjhad pocházj / proti kteréžto až posawad žádný ubezpečlivý Prostředek wynalezen býti nemohl / aby se ale přece také w tom negaké Zaoopatřenj stalo / tak magj Držitelowé Lesů tých suché Kmeny / pokudž pohromadě negsa / wahledatj / a dokud neshnigau na Sáhy neb ginssý Potřebu obratiti / kdeby ale celá Mjsta neb Okrssky schnauti počinali / tu netoliko v brzka Sečj / nýbrž y Wzdělánjm welkého Přjkopu mezy tím suchým a zdrawým Dřjwj spomoženo bud' / tak aby taková Sškodliwost skrze Spolčenj Kořenů dálegi se newztahowala / a náslesowně / gako se častěgi stává / celý Les nakažen nebyl.“³⁹ Z citovaného ustanovení je patrné, že stav tehdejšího poznání ještě neumožňoval odhalit příčinu usychání lesních stromů. Šíření „škodlivosti skrze spolčení kořenů“ mohlo být způsobeno výskytem houby václavky smrkové. Jedná se o nejvíce rozšířenou parazitickou houbou, vyskytující se hojně v našich lesích, parcích i stromořadích. Napadá oslabené dřeviny přes kořeny pomocí rhizomorf. Při postupu infekce do kosterních kořenů začíná václavka mohutněji vytvářet plodnice a přežívá i po odumření hostitelské dřeviny. Největší problémy způsobuje ve smrkových monokulturách.⁴⁰

V návaznosti na lesní řády byla patentem z 16. února 1756 vydána zkušební instrukce pro lesní personál. Měla formu otázek a odpovědí, ale ani tato instrukce neobsahovala rostlinolékařskou materii.⁴¹

Velice stručným předpisem bylo již v předchozí kapitole zmíněné nařízení Marie Terezie z 2. ledna 1756 nabádající k hubení housenek a ničení „hnízd červů“ na stromech. Lze však pochybovat, že by toto nařízení pamatovalo i na larvy žijící pod kůrou stromů.

Teprve na počátku 80. let 18. století bylo zjištěno, že příčinou usychání stromů od vrcholu je červ žijící mezi kůrou a dřevem. Popis tohoto červa přineslo nařízení pražského gubernia ve věcech kamerálních z roku 1784: „červ jest bílý, podobný polnímu červu, aneb nějaké housence, má hnědovou hlavu a pod břichem jest jako shora jmenovaní červi zbarven a největší jest asi palec (2,7 cm) dlouhý a jako brk silný.“⁴² Pravděpodobně se

³⁷ Tamtéž.

³⁸ Podrobněji k obsahu těchto lesních řádů a okolnostech jejich přijetí viz ŠIMANDL, M. Řády lesní (1754–1756). In: SCHELLE, K. – TAUCHEN, J. (eds.). *Encyklopedie českých právních dějin. X. svazek R–Říš*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o. v koedici Ostrava: KEY Publishing s.r.o., 2017, s. 740–744.

³⁹ Císařský královský patent lesů a dříví, ustanovení v Království českém se týkající z 5. dubna 1754.

⁴⁰ ÚKZÚZ. Václavka smrková. In: *Rostlinolékařský portál* [online]. 14. 12. 2022 [cit. 2023-01-19]. Dostupné na: [https://eagri.cz/public/app/srs_pub/fytoportal/public/?key=%22c18ccd9cbe2ba381e37b810d0c88bc0a%22#rlp\[so\]choroby\[detail:c18ccd9cbe2ba381e37b810d0c88bc0a\]popis](https://eagri.cz/public/app/srs_pub/fytoportal/public/?key=%22c18ccd9cbe2ba381e37b810d0c88bc0a%22#rlp[so]choroby[detail:c18ccd9cbe2ba381e37b810d0c88bc0a]popis)

⁴¹ Podrobněji o této instrukci viz MÍŠEK, H. *Ze starých časů*. In: *Lesnická práce*, 1923, roč. 2, č. 1, s. 31–37.

⁴² NECHLEBA, A. *Regesta (sbírka pramenů) k dějinám výskytu škodlivého hmyzu lesního v Čechách ve starších dobách až do r. 1839*. In: *Lesnická práce*, 1929, roč. 8, č. 8, s. 322. Úplné znění v němčině viz SYRUCZEK, E. *Kurzer Abriß der allgemeinen Forstbotanik zur Belehrung für angehende Forstmänner*

jednalo o larvy lýkožroutů a tesaříků; za polní červy byly označovány ponravy. Uvedené nařízení popisovalo způsob, jakým červi napadají stromy – usazují se mezi kůrou a dřevem, kde se rozlézají a dělají chodbičky. Napadený strom se pak nehodí na nic jiného než na palivo. Nařízení přinášelo i stručnou radu, jak proti těmto škůdcům bojovat. Tehdejší lesníci si s jejich výskytem ještě neuměli poradit, neboť nařízení uvádělo, že tito červi nejdou usmrtit a není proti nim jiný prostředek než včasné odstraňování a spalování žlutnoucích stromů, aby se červu znemožnilo proměnit se v motýla, který by pak „zlo přenášel do jiných krajín“.⁴³

Dne 13. března 1786 bylo vydáno nařízení pro Čechy ve věcech kamerálních, které vzhledem ke značnému výskytu černého červa v báňských lesích v Čechách uložilo všem lesním úředníkům, aby se vyjádřili, jakým způsobem by se dalo tomuto škodlivému červu čelit a zamezit jeho dalšímu šíření.⁴⁴

V roce 1793 vyšla v Praze pravděpodobně první česká lesnická kniha⁴⁵ nazvaná „Zkušené naučení k velmi potřebnému již za našich časův osetí lesův, ku kterémuž ještě jiná, velmi užitečná naučení o povinnostech myslivce, lesův dle zkušeností dokonale hledícího, přidána jsou“ od černokosteleckého lesmistra Václava Eliáše Lenharta. Autor se v tomto spisku psaném tehdy oblíbenou formou otázek a odpovědí dotkl i lesních škůdců. Například původ výskytů kůrovce odůvodňoval tak, že „když strom porušení běře, tedy štáva v něm zkyše a v tom kvasu červ se vylihne a vzroste“.⁴⁶ Nepřinášel však žádné rady, jak proti kůrovci bojovat. V následujících letech bylo sepsáno několik dalších lesnických publikací, povětšinou v němčině.⁴⁷

Roku 1794 přiměly mnozíci se kůrovcové kalamity hospodářskou společnost v Praze k vydání poučení o příčinách usychání lesů a prostředcích k hubení škodlivého hmyzu.⁴⁸ Toto vyjádření se promítlo do guberniálních nařízení pro Čechy ze dne 8. května 1794, ze dne 7. srpna 1795 a ze dne 8. září 1797.⁴⁹ Poslední zmíněné přineslo informaci, že podle zkušeností každý hmyz klade vajíčka tam, kde jeho larvy naleznou potravu. Touto potravou je míza usychajících a zahnívajících stromů a trouchnivějící dřevo. Původ

und Ökonomen: nebst einem Anhang über sämtliche in den k.k. österreichischen deutschen Staaten und Galizien noch in Wirksamkeit bestehenden Forstgesetze und Verordnungen. Prag: K. Gerzabek, 1846, s. 436–7.

⁴³ NECHLEBA, *Regesta (sbírka pramenů)*, s. 321–322.

⁴⁴ NECHLEBA, *Regesta (sbírka pramenů)*, s. 322. Originální znění viz Národní archiv Praha, fond České Gubernium II. – Camerale, inv. č. 1354, sign. 71/2, kart. 558.

⁴⁵ Za první česky vydanou lesnickou knihu ji považuje NOŽIČKA, *Přehled vývoje našich lesů*, s. 214.

⁴⁶ LENHART, V. E. – ROČEK, I. – STEINOVÁ, Š. (eds.) *Zkušené naučení k osetí lesův = Gegründete Versuche von der Holzsaat.* Praha: Lesnická fakulta České zemědělské univerzity v Praze, 2017, s. 99.

⁴⁷ Např. MATZ, F. J. *Klassisches Lehrbuch von der Forstwissenschaft*, 1796 (rukopis); KÖNIG, J. *Grundliche Anleitung zu mehrerer Verbesserung für Forstwissenschaft für die des Königreichs Böhmen sammentliche Forstbedienten*, 1799; DUŠEK, F. *Prwnj základy uměnj polesného pro začatnjky w hospodárstvj lesnjm*, 1800.

⁴⁸ NOŽIČKA, *Přehled vývoje našich lesů*, s. 312.

⁴⁹ První dvě z uvedených nařízení se mi v dostupných zdrojích nepodařilo dohledat. Vzhledem ke skutečnosti, že literatura (konkrétně KAŠPAR, J. D. *Lesnj auřadnj neb polesný a rewjrnjk w lesnjm a w honném hospodárstvj, pak w skládánj počtů dle zákona wycwičený, aneb, Kniha spomocná, w které negen lesnj auřadnjky k gegich wycwičenj potřebných umělostj dosáhnaut mohau.* Brno: F. Gastl, 1843, s. 68) uvádí všechna tato nařízení zároveň, je možné, že se jednalo o jedno nařízení, které bylo opakovaně republikováno. V literatuře je dostupné znění pouze posledního z citovaných nařízení (viz NECHLEBA, *Regesta (sbírka pramenů)*, s. 322–323; SYRUCZEK, *Kurzer Abriß der allgemeinen Forstbotanik*, s. 477–478).

rozmnožování „červů a stromových vší“ byl shledán v hnilobě dřeva podmíněné mrazem. Nařízení doporučovalo proti usychání lesů v suchých letech úzké a proti polednímu vedru a severním větrům chráněné seče.

Roku 1797 přepracoval dr. František Třebický v rámci hospodářské společnosti v Praze předchozí poučení, který byl následujícího roku vydán pod názvem *Fyzikálně hospodářské seznámení k rozsáhlému usychání jehličnatých lesů* (dále jen *Fyzikálně hospodářské seznámení*).⁵⁰ Spis byl intimován krajským úřadům nařízením českého gubernia z 3. března 1798. Kůrovcová kalamita ve slapských lesích a na Plzeňsku přiměla české gubernium tento předpis republikovat nařízením z 20. září a 3. listopadu 1808 č. 37.893. Obsahem *Fyzikálně hospodářského seznámení* byl popis housenek bekyně mnišky, jejího životního cyklu a způsobu, jakým škodí lesům. Přinášelo rovněž rady, jak proti bekyni bojovat a to tzv. ohňováním – po soumraku měly být u lesa zapáleny ohně, do kterých by noční motýli nalétávaly. Aby byl účinek ještě umocněn, měli lesní pracovníci setřásat z větví blízkých stromů sedící motýli, aby se „splášili a k ohni litali“. Housenky měly být sbírány a likvidovány. *Fyzikálně hospodářské seznámení* dále popisovalo kůrovce a uvádělo prostředky, jak proti nim bojovat. Dřevo nemělo být ponecháváno dlouho v lese, a to jak pokácené, tak vyvrácené přírodními vlivy. Pokud již bylo dřevo od kůrovce navrtané, bylo třeba z něj sloupat kůru. Oloupaná kůra měla být spalena nebo zakopána hluboko do vlhké země.

Obdobný předpis pro boj s kůrovcem vydal vydán i na Moravě a ve Slezsku. Jednalo se o guberniální cirkulář z 18. dubna 1808. Rovněž tento předpis obsahoval podrobný popis smrkohubiče⁵¹ i způsobu, jakým poškozuje lesní stromy. Cirkulář dále ukládal důslednou likvidaci pařezů, aby se z nich nemohli rozšiřovat lesní škůdci.

Vedle uvedených předpisů byl na základě vyjádření hospodářské společnosti v Praze vydán předpis o hubení spáčilky sosní.⁵² Stalo se tak nařízením českého gubernia ze dne 14. března 1801. Spáčilka sosní byla popsána jako malý noční motýl hnědé barvy snázející vajíčka na výhony mladých borovic, které ještě nemají pevnou kůru. Vylíhnuté housenky pak měly poškozovat výhony. Pro jejich likvidaci se doporučovaly použít lepování smolnými koulemi popř. napadené stromky vysekat a spálit.

Nebezpečným škůdcem byl též motýl bourovec borový (lat. *Dendrolimus pini* L.), jehož první výraznější výskyt na českém území pochází z let 1808 a 1809, velkého rozšíření dosáhl roku 1821 na Poběžovicu.⁵³ V reakci na výskyt bourovce vydalo dne 10. října 1821 pražské gubernium nařízení č. 49.432, kterým odkazovalo na předchozí nařízení č. 37.893 z 3. listopadu 1808 a dále jej doplnilo o nově nabyté zkušenosti. Napadené porosty měly být izolovány od ostatních příkopy hlubokými 1–1,5 stopy. Housenky napadené do těchto příkopů měly být rozšlapány, motýli pochytáni. Nařízení ukládalo kácení a pálení napadených stromů. Velkostatkáři dostali za úkol zasílat motýli bourovce v plochých krabičkách guberniu k určení jejich druhu.⁵⁴

⁵⁰ TŘEBICKÝ, F. X. *Physikalisch-oekonomische Bemerkungen über die so sehr sich verbreitende Trockniss der Nadelwaldungen*. Prag: k. k. ökonomisch-patriotischen Gesellschaft im Königreich Böhmen, 1798, 45 s.

⁵¹ Dnes označovaný jako lýkohub sosnový (lat. *Tomicus piniperda*).

⁵² Pravděpodobně se jedná o obaleče borového (lat. *Blastethia turionella*).

⁵³ NOŽIČKA, *Přehled vývoje našich lesů*, s. 313.

⁵⁴ NECHLEBA, *Regesta (sbírka pramenů)*, s. 325; SYRUCZEK, *Kurzer Abriß der allgemeinen Forstbotanik*, s. 563–565.

V témže období došlo k velkému rozšíření bekyně mnišky, zejména v letech 1815 a 1817. Lesnický spisovatel Ing. Jaroslav Růžička spatřoval příčiny této kalamity v několika po sobě jdoucích suchých letech.⁵⁵ České gubernium reagovalo dne 21. srpna 1822 vydáním nařízení č. 37.514, které jako nejlepší opatření proti množení bekyně mnišky doporučovalo rozdělování nočních ohňů, které by přivábily motýly, dále sbírání vajíček a oškrabávání a pálení mechu ze stromů. Nařízení opět připomínalo povinnost zasílat ukázky motýlů ke zkoumání.⁵⁶

Ve 30. letech 19. století došlo v českých zemích k dalšímu přemnožení kůrovce – roku 1831 na brtnickém panství, v letech 1834–1836 na Netolicku a v severovýchodních Čechách, na Moravě na panstvích novojičinském, valašskomeziříčském, oderském, fulneckém, ve Slezsku na Krnovsku a později na Bruntálsku.⁵⁷ Pražské gubernium doporučilo svým nařízením ze dne 21. července 1835, č. 34.872 všem panstvím a magistrátům, aby se seznámily s obsahem již zmíněného Fyzikálně hospodářského seznámení. Nařízení dále přineslo tato doporučení:

- 1) Bezodkladně pokácet všechny nemocné stromy a oloupat z nich kůru, a pokud jsou již brouci vyvinutí, kůru na místě spálit.
- 2) Poražené dřevo vyvézt z lesa nejpozději do poloviny května, nebo alespoň odkornit.
- 3) Urychleně zpracovávat polomy, vykopávat či alespoň odkornit pařezy, neboť v nich brouci přezimují.
- 4) V okolí hnízdišť brouků porazit 4–6 týdnů před dobou rojení brouků zdravé stromy, nechat je ležet, aby v nich brouci zahnízдили, poté je vyvézt z lesa, oloupat kůru a tuto spálit.

Nařízení dále připomenulo povinnost vykopávat příkopy mezi zdravým a odumřelým lesem podle lesního řádu z roku 1754, byť tato praxe neměla na šíření kůrovce vliv.⁵⁸

Nařízením z 8. září 1837 rozšířilo české gubernium povinnost vlastníků lesů k hlášení výskytu a zasílání ukázek na veškerý škodlivý lesní hmyz.⁵⁹ Vzorky hmyzu byly guberniem předávány vlastenecko-hospodářské společnosti, zejména profesoru J. S. Preslovi, ke zkoumání a navržení prostředků k zamezení jejich šíření.

S ohledem na další výskyt bourovce borového roku 1837 vydalo dne 24. dubna 1838 české gubernium nařízení č. 17.557, které doplnilo původní nařízení z roku 1821. Vedle již zmíněného budování příkopů mezi porosty měl být housenky zjara setřásány ze stromů a měl být chráněn užitečný hmyz, hlavně lumci parazitující právě na larvách dřevokazného hmyzu. Nařízení podávalo návod, jak zřídít plemeniště lumků, kteří napadají housenky bourovce.⁶⁰

V následujícím roce, konkrétně 15. září 1839 vydalo české gubernium nařízení č. 49.295, kterým znovu poskytlo přehled tehdy známých prostředků proti housenkám

⁵⁵ RŮŽIČKA, J. *Proč byla r. 1815 a 1817 v Čechách přemnožena mniška?* In: Lesnická práce, 1933, roč. 13, č. 7–8, s. 395–396.

⁵⁶ NECHLEBA, *Regesta (sbírka pramenů)*, s. 325–326; SYRUCZEK, *Kurzer Abriss der allgemeinen Forstbotanik*, s. 566–567.

⁵⁷ NOŽIČKA, *Přehled vývoje našich lesů*, s. 313.

⁵⁸ NECHLEBA, *Regesta (sbírka pramenů)*, s. 323–324.

⁵⁹ Tamtéž, s. 326.

⁶⁰ Tamtéž; SYRUCZEK, *Kurzer Abriss der allgemeinen Forstbotanik*, s. 637–641.

bourovce a bekyně mnišky. Nařízení doporučovalo i odbornou německou literaturu. Oproti Fyzikálně hospodářskému seznámení doporučovalo vhánění prasat do lesů, aby žraly housenky. Mělo se však jednat o vepře hubené a zvyklé na lesní pastvu. Zmiňovalo též návrh statkáře Petriho z Theresienfeldu u Vídeňského Nového Města na lesní chov zdivočelých slepic, které by vyzobávaly housenky. K tomuto nápadu se gubernium stavělo rezervovaně s poukazem, že v rozsáhlejších lesích by byl takových chov slepic v praxi nemožný.⁶¹

V průběhu první poloviny 19. století se rozvíjela i lesnická literatura. Pro téma našeho pojednání jsou důležité dva dobové spisy, a sice Kašparův *Lesnj auřadnj aneb Kniha spomocná*⁶² z roku 1843, psaný oblíbenou formou otázek a odpovědí obsahující i odkazy na právní předpisy, a Syruczkův *Kurzer Abriß der allgemeinen Forstbotanik*⁶³ vydaný roku 1846, jehož přílohou jsou dobové právní předpisy týkající se lesnictví. Kašparův spis nám zároveň podává seznam tehdy známých hmyzích škůdců s jejich dobovými označeními v češtině, němčině i latině:⁶⁴

1. Bekyně, rákosnice neboli jeptiška (lat. *Phalaena bombix monacha*, něm. die Nonne, nebo der Flechtenspinner).
2. Borovnice (lat. *Phalaena bombix pini*, něm. der Kieferspinner).
3. Borovnička (lat. *Phalaena noctua piniperda*, něm. die Kieferneule).
4. Předilka (lat. *Phalaena bombix pityocampa*, něm. der kleine Fichtenspinner).
5. Poutnička (lat. *Phalaena bombix processionea*, něm. die Eichen-Prozessions-Raupe).
6. Píďalka hatičná neboli bílá haťka (lat. *Phalaena geometra fasciaria*, něm. der Kienbaumspanner).
7. Napínáček (lat. *Phalaena geometra piniaria*, něm. der Postillons nebo Föhrenspanner).
8. Sosnauška špendliční (lat. *Phalaena tineae pinitella*, něm. die Fichtenmotte).
9. Toulavec neboli bloumák (lat. *Sphinx pinastri*, něm. der Tannenschwärmer nebo Fichtenabendvogel).
10. Spáčilka sosní (lat. *Phalaena tortrix resinaria*, něm. der Kiensprossenwickler).
11. Korous, krtílek, knihtiskař neboli malý kůrovec (lat. *Bostrichus typographus*, něm. der kleine Borkenkäfer nebo de Buchdrucker).
12. Smrkohubič, velký kůrovec neboli lejkožrout (lat. *Bostrichus piniperda* nebo *Bostrichus ligniperda*, něm. der grosse Borkenkäfer).
13. Koroveček neboli jedlový kůrovec (lat. *Bostrichus micrographus*, něm. der Tannen-Borkenkäfer).

Již od konce 18. století probíhaly přípravy revize zemských lesních řádů. Napoleonské války tyto snahy přerušily a v období několika následujících dekád k reformě lesního

⁶¹ NECHLEBA, *Regesta (sbírka pramenů)*, s. 327–328; SYRUCZEK, *Kurzer Abriß der allgemeinen Forstbotanik*, s. 647–657.

⁶² KAŠPAR, J. D. *Lesnj auřadnj neb polesný a rewjrnjk w lesnjm a w honném hospodárstwj, pak w skládánj počtů dle zákona wycwičený, aneb, Kniha spomocná, w které negen lesnj auřadnjci k gegich wycwičenj potřebných umělostj dosáhnaut mohau*. Brno: F. Gastl, 1843, 326 s.

⁶³ SYRUCZEK, E. *Kurzer Abriß der allgemeinen Forstbotanik*. Prag: K. Geržabek, 1846, 681 s.

⁶⁴ KAŠPAR, J. D. *Lesnj auřadnj neb polesný*, s. 77–78.

práva nedošlo. V roce 1849 byla tato otázka jedním z témat projednávaných na prvním zemědělském kongresu ve Vídni.⁶⁵

Dne 3. prosince 1852 byl vydán lesní zákon; obsahoval uvozovací *patent* č. 250/1852 ř. z., sedm tematických částí a přílohy. Lesní zákon nabyl účinnosti 1. ledna 1853 a platil v neuherských částech monarchie bez Lombardie a Benátska. Zrušil veškeré dosavadní předpisy a unifikoval právní úpravu. Na rozdíl od předchozích lesních řádů v českých zemích již obsahoval základní právní rámec pro boj se škodlivým hmyzem, konkrétně ve 3. části týkající se též lesních požárů.

Podle § 50 lesního zákona mělo být přihlíženo k tomu, aby lesy nebyly poškozovány hmyzem. Pokud vlastníci lesů nebo lesní zřízení zjistili poškození a neměli dostatečné prostředky k jejich odvrácení, popř. existovala-li obava, že by se hmyz mohl rozšířit i na sousední lesy, měli povinnost tuto hrozbu oznámit politickému úřadu. V případě nesplnění oznamovací povinnosti jim hrozilo uložení pokuty 5 až 50 zl. konvenční měny. Politický úřad měl podle § 51 lesního zákona vztít znalce, aby zjistil, jestli je třeba proti hmyzu použít nějaké prostředky, popř. jaké. Všichni vlastníci lesů ohrožených hmyzem byli povinni konat vše k odvrácení škod a měli respektovat nařízení politických úřadů. Vymáhat úřední pokyny bylo možné donucovacími prostředky. Judikatura dovodila (nález z 12. ledna 1904, č. 389), že politický úřad je oprávněn k zamezení zahnízdění a rozmnožení lýkožroutů přikázat vlastníku lesa zpracování vyvrácených kmenů během stanovené lhůty a v případě nesplnění tohoto příkazu může politický úřad toto zpracování dát provést na nebezpečí a náklad vlastníka lesa.⁶⁶

Opominutí uvedených povinností, nenaplnilo-li skutkovou podstatu některého trestného činu dle trestního zákoníku, bylo projednáváno jako přestupek dle lesního zákona. Za takový přestupek mohl být pachatel potrestán stejně jako za lesní pych, tedy důtkou, trestem vězení od jednoho do 14 dnů nebo pokutou ve výši 5 až 50 zl. konvenční měny. Řízení o těchto přestupcích vedly politické úřady, proti jejich prvostupňovému rozhodnutí bylo možné podat rekurs. Promlčecí doba u těchto přestupků byla stanovena nařízením ministerstva vnitř. č. 84/1855 ř. z. na šest měsíců od okamžiku spáchání.

V 70. letech 19. století vypukla na Šumavě jedna z do té doby největších kůrovcových kalamit. Jejím příčinou byla zejména velká vichřice na podzim 1870, která dle dobových zpráv během jediné noci porazila statisíce stromů. Dřevo se nestihlo zpracovat a odvést a napadl jej kůrvec, který se během dvou až tří let rozšířil i na dosud zdravé stromy.⁶⁷ Kalamita trvala několik let, roku 1877 již doktor Fleischer pozoroval její útlum.⁶⁸

Na základě § 23, 50 a 51 lesního zákona vydala slezská zemská vláda *nařízení č. 18/1910 slez. z. z., týkající se ochranných opatření, aby se poškozování lesů hmyzem zamezilo*. Toto nařízení stanovilo, že dřevo poražené v zimě a uložené v lese nebo v jeho blízkosti má být do 15. května oloupáno od kůry, v nížinách se tak mohlo stát až do 1. května následujícího roku. Dřevo pokácené v létě mělo být v případě uložení v lese oloupáno

⁶⁵ MAŠÍNOVÁ, M. Právo lesní (do roku 1938). SCHELLE, K. – TAUCHEN, J. (eds). *Encyklopedie českých – právních dějin. VI. svazek Právní-Právo po*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2016, s. 609.

⁶⁶ HORNÁ, F. – DAŇHA, J. – MINISTR, J. *Komentář lesních zákonů a nařízení platných na celém území Československé republiky*. Praha: Právnické knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, 1937, s. 98.

⁶⁷ F. B. *Z okoli Boubína*. In: Světozor, 1874, roč. 8, č. 8, s. 93.

⁶⁸ FLEISCHER, A. *Kůrvec v Šumavě*. In: Vesmír, 1877, roč. 6, č. 3, s. 33.

do 14 dnů od porážení. Tato pravidla se netýkala odpadního dříví, pokud bylo v uvedených lhůtách zpracováno. Zmíněné příkazy se vztahovaly vedle vlastníků lesů též na ty, kteří koupili stromy tzv. „na stojato“ a sami si je poráželi. Porušení ustanovení tohoto nařízení, pokud nenaplnilo skutkovou podstatu některého z trestných činů dle trestního zákona nebo přestupku dle lesního zákona, mohlo být pokutováno podle ministerského nařízení č. 198/1857 ř. z., o obecné výměře trestu. Pro Čechy a Moravu nebyla vydána obdoba slezského nařízení č. 18/1910 slez. z. z.

Právní normy regulující výskyt mšičky révokazu

Značné množství právních předpisů z rostlinolékařské oblasti vydaných před vznikem Československé republiky se týkalo mšičky révokazu (lat. *Viteus vitifolii*, dříve též *Phylloxera vastatrix*), v dobových předpisech označované též jako veška révová či révnice. Vyskytuje se na révě, jako kořenová mšice na kořenech nebo jako listová mšice na nadzemních částech rostlin. Napadení kořenů révy vinné mšičkou révokazem vede k poruchám příjmu živin, k chřadnutí rostlin a postupnému odumírání keřů.⁶⁹

V letech 1858–1862 postihla vinařské oblasti Francie pohroma v podobě mšičky révokazu. Za 15 let zde révokaz zničil 600 000 ha vinohradů. Evropské státy se snažily šíření tohoto škůdce zabránit zákazem dovozu vinné révy.⁷⁰

Předpisy za účelem zamezení rozšíření mšičky révokazu v Rakousku-Uhersku byly vydávány zpravidla na říšské úrovni. Nařízení ministerstva orby, vnitra, financí a obchodu č. 153/1873 ř. z. zakázalo dovážet vinnou révu s kořeny přes hranice zemí zastoupených na říšské radě (Předlitavsko). Dovoz byl dovolen v případě révy bez kořenů.

O dva roky později byl přijat zákon č. 61/1875 ř. z., o tom, jaká opatření se mají učiniti proti rozšiřování révnice (*Phylloxera vastatrix*). Podle § 1 tohoto zákona měli všichni vlastníci vinic povinnost oznámit prostřednictvím obecního starosty okresnímu politickému úřadu skutečnost, že na své vinici objevili mšičku révokaz. Okresní politický úřad v takovém případě nařídil znalecký průzkum předmětné vinice. Do té doby mohl starosta obce zakázat z předmětné vinice vyvážet révu či cokoli jiného, co by mohlo rozšířit škůdce. Bylo-li napadení vinice révokazem potvrzeno, učinil okresní úřad potřebná opatření. V opačném případě byla opatření starosty zrušena. Škodu způsobenou zákazem vývozu révy nesl vlastník pozemku, přičemž za škodu a výlohy spojené s nařízenými opatřeními mohl žádat náhradu. Zákon dále stanovil podrobnější pravidla pro poskytování těchto náhrad a procesní postupy orgánů. Ministr orby měl dbát, aby se mezi vinaři rozšířilo povědomí o mšičce révokazu a o prostředcích a povinnostech v boji proti ní. Zákon přinesl ve svém § 17 i sankce. Kdo porušil nařízení daná tímto zákonem, mohl být potrestán pokutou do 100 zl., resp. do 300 zl. V případě nedobytnosti peněžité pokuty byl viník potrestán trestem vězení, a to v poměru jeden den vězení za každých 5 zl. pokuty. Profesor Kůdela považuje ustanovení obsažená v tomto zákonu za počátky vnitřní (vnitrostátní) fytokarantény a znalecké zkoumání za počáteční projevy formování specializovaného rostlinolékařského dozoru.⁷¹

⁶⁹ ÚKZÚZ. Mšička révokaz. In: *Rostlinolékařský portál* [online]. 24. 2. 2022 [cit. 2022-02-27]. Dostupné na: https://eagri.cz/public/app/srs_pub/fytoportal/public/?key=%22c18ccd9cbe2ba381e37b810d0c9c479a%22#rplsojskudci|detail:c18ccd9cbe2ba381e37b810d0c9c479a|popis

⁷⁰ KÚDELA, *Rostlinolékařské právní normy v českých zemích a jejich historický vývoj*, s. 17.

⁷¹ Tamtéž, s. 24, 41.

Vzhledem k výskytu mšičky révokazu v horních Vlaších (severní Itálii) byl nařízením ministerstva orby, vnitra, financí a obchodu č. 125/1879 ř. z. rozšířen zákaz dovážet z cizích zemí révu s kořeny i na řezanou révu, révové dřevo a části kmenů. Předchozí nařízení č. 153/1873 ř. z. bylo zrušeno.

Nebezpečí mšičky révokazu se stalo natolik závažným, že vedlo Rakousko-Uhersko, Německo, Francii, Itálii, Španělsko, Portugalsko a Švýcarsko dne 17. září 1878 k uzavření mezinárodní úmluvy, publikované v říšském zákoníku pod č. 19/1880 ř. z. Úmluva obsahovala preambuli a sedm článků a navazovala na závěry přijaté na mezinárodním kongresu v Laussane konaném ve dnech 6. až 18. srpna 1877. Signatářské státy se v dohodě zavázaly, že doplní své vnitrostátní předpisy o pravidla vyhledávání mšice révové, regulaci dovozu révy a plodů i jejich balení. Omezení se netýkalo hroznů bez listů. Mezinárodní přeprava révy a révového dřeva mohla být prováděna pouze přes určené celnice, kde bylo zboží kontrolováno. Pokud bylo na celnici zadrženo révové zboží, které nebylo zabaleno podle pravidel, mělo být vráceno zpět. Zboží napadené mšičkou révovou mělo být na místě i s obalem spáleno a vozidlo jej vezoucí pečlivě dezinfikováno. Státy se rovněž v dohodě zavázaly k vzájemnému informování o přijetí příslušné legislativy či opatření, o výskytu mšičky révokazu na svém území či o výměně odborných informací. Dle profesora Kůdely se jednalo o první mezinárodní dohodu o fytokaranténě.⁷²

V reakci na výskyt mšičky révokazu v Uhrách byl výnosem ministra orby č. 29/1880 ř. z. zakázán dovoz révy a jejích částí z Uherska do Předlitavska. Porušení tohoto zákazu bylo trestáno pokutou podle § 17 zákona č. 61/1875 ř. z.

Dne 3. listopadu 1881 došlo k revizi původní mezinárodní úmluvy uzavřením Mezinárodní konvence o mšici révové, publikované v říšském zákoníku pod č. 105/1882 ř. z. Novou konvenci podepsali zástupci Rakouska-Uherska, Německa, Francie, Portugalska a Švýcarska, postupem času k této smlouvě přistoupily další státy.⁷³ Konvence měla 13 článků a závěrečný protokol obsahující vysvětlivky a poznámky. V čl. 1 uváděla cíle vnitrostátního zákonodárství v dané oblasti, oproti předchozí úmluvě zde byl více zdůrazněn dozor nad vinicemi. Konvence dále podrobněji rozváděla principy předchozí úpravy. Z mezinárodní přepravy zcela vyloučila vytrhané keře vinné révy a suché dřevo, ledaže by si opačný režim smluvily sousední státy pro své pohraniční okresy. Smluvní státy se v konvenci zavázaly, že se nebudou k třetím zemím chovat příznivěji než k jiným smluvním stranám.

Na základě nové konvence o mšici révové a zákona č. 61/1875 ř. z. vydala ministerstva orby, vnitra, obchodu a financí ve shodě s uherskou vládou nařízení č. 107/1882 ř. z., které zavádělo do rakouského právního řádu některá pravidla stanovená konvencí, která v něm zatím scházela. Jednalo se například o možnost vrátit zpět do místa odeslání zásilku nevyhovující podmínkám dovozu, popř. tuto zásilku se souhlasem oprávněné osoby spálit. Nařízení rovněž stanovilo, že pro zásilky révy ze zemí, které nepřistoupily k mezinárodní konvenci, budou vydána zvláštní nařízení. V případě Itálie již v té době platilo nařízení č. 110/1881 ř. z. zakazující dovoz hroznů, matolin, kompostu, kůlů apod.

⁷² Tamtéž, s. 10.

⁷³ Např. Belgie, Lucembursko, Nizozemí, Srbsko, Itálie, Španělsko, Rumunsko a v roce 1926 i Československo (vyhláška ministra zahraničních věcí č. 66/1927 Sb. z. a n.).

Záhy po vydání nařízení č. 107/1882 ř. z. vydal ministr orby nařízení, kterým zakázal v Předlitavsku obchod s révami s kořeny. Přestupky proti tomuto nařízení byly trestány pokutou až do výše 100 zl. Nařízení bylo v Čechách publikováno místodržitelskou vyhláškou č. 49/1882 čes. z. z.

V 80. a 90. letech 19. století následovalo vydání značného množství předpisů týkajících se boje proti mšičce révokazu, které novelizovaly, doplňovaly i rušily předchozí předpisy či jejich jednotlivá ustanovení. Úpravy prováděcích předpisů k Mezinárodní konvenci o mšici révové byly provedeny nařízením ministerstev orby, vnitra, obchodu a financí č. 58/1883 ř. z. a nařízením týchž ministerstev č. 13/1885 ř. z., které zmírnilo pravidla průvozu plodin skrz Rakousko-Uhersko.

Zákon č. 3/1886 ř. z. změnil a doplnil zákon č. 61/1875 ř. z. Kompetence učinit opatření proti šíření mšičky révokazu podle § 5 zákona č. 61/1875 ř. z. přešly z okresního úřadu na zemský politický úřad, tedy místodržitelství. Zákon upravil i režim náhrad za zničenou révu a přinesl osvobození od pozemkové daně na osm let pro vlastníky nově založených vinic na místě původních, zničených v důsledku výskytu révokazu. Osvobození od pozemkové daně přicházelo v úvahu pro pozemky, které se pro svažitou polohu a chudou půdu nedaly užívat k jinému zemědělskému obhospodařování, a réva na nich vysazená odpovídala požadavkům stanovenými právními předpisy. K zákonu č. 3/1885 ř. z. byla vzápětí vydána dvě prováděcí nařízení – č. 4/1885 ř. z., kterým ministerstvo financí upravilo podrobnosti osvobození znovuzaložených vinic od pozemkové daně, a č. 5/1885 ř. z., jímž ministerstvo orby stanovilo komise, které měly působit jako odborné orgány. Podle druhého zmíněného nařízení měly v každé vinařské zemi (z českých zemí to byly Čechy a Morava) vzniknout „zemské komise pro záležitosti mšice révové“. Předsedou těchto komisí byli příslušní místodržitelé, členy pak zástupci zemského výboru, zemědělské rady⁷⁴ a tři odborní členové vybraní místodržitelem. Funkce členů těchto komisí byly čestné a tudíž bezplatné. Při ministerstvu orby měla vzniknout ústřední komise, v jejímž čele stál ministr orby, a tvořili ji zástupci zemských komisí, vídeňského Spolku k ochraně rakouského vinařství a sedm členů vybraných ministrem orby z odborných vědeckých kruhů.

V 90. letech 19. století se velmi zintenzivnila normotvorba předpisů týkajících se boje proti mšičce révokazu.

Dne 15. dubna 1889 se v Bernu dohodli zástupci signatářských států Mezinárodní konvence o mšici révové na stručném dodatku k této konvenci, že při obchodování mezi smluvními státy nebude potřeba vysvědčení vydané státem původu zásilky v případech rostlin pocházejících z některého závodu uvedeného v seznamu podle čl. 9 č. 6. konvence. Tento dodatek byl publikován pod č. 16/1890 ř. z. Nařízením ministerstva orby, vnitra, obchodu a financí č. 17/1890 ř. z. bylo po dohodě s uherskou vládou stanoveno, že seznamy takových závodů budou oznámeny celním úřadům.

Celý rok 1890 se nesl ve znamení zmírnění zákazů dovozu révy. Nařízením ministerstva orby č. 34/1890 ř. z. bylo zrušeno předchozí nařízení č. 109/1882 ř. z., obecně

⁷⁴ V souvislosti s rozdělením zemědělské rady v Čechách na dva odbory byly podle nařízení ministerstva orby č. 35/1893 ř. z. členy české zemské komise pro záležitosti mšice révové dva delegáti zemědělské rady, tj. po jednom z každého jejího odboru. Dalším nařízením ministerstva orby č. 208/1898 ř. z. byla provedena tatáž změna v souvislosti se založením zemědělské rady na Moravě.

zakazující veškerý obchod s kořenatou révou.⁷⁵ Nadále zůstaly v platnosti jen dosavadní zákazy dovozu révy z konkrétních míst, např. z Itálie. Zákonem č. 142/1890 ř. z. byly povoleny výjimky ze zákazů vývozu ze zákona č. 61/1875 ř. z. Následujícím zákonem č. 143/1890 ř. z. byl novelizován § 7 zákona č. 3/1886 ř. z. osvobozující znovuzřízené vinice od pozemkové daně. Doba osvobození od této daně se prodloužila z osmi na 10 let a vztahovala se i na vinice vzdálené do 25 km od vinice postižené mšičkou révokazem. V návaznosti na tuto novelu došlo nařízením ministra financí č. 144/1890 ř. z. k doplnění dosavadního nařízení č. 4/1886 ř. z. upravujícího podrobnosti osvobození znovuzřízených vinic od pozemkové daně.

Zákonem č. 150/1891 ř. z. bylo poškození naturálního výnosu mšičkou révokazem zařazeno mezi pohromy, které jsou důvodem pro odpis pozemkové daně. Ministr orby dostal pravomoc poskytnout bezúročné zálohy k obnově vinic (spíše se jednalo o zápůjčky), na nichž se objevila mšička révokaz, a ti tak byli postiženi ztrátou výnosu a ocitli se v dočasné nouzi. K tomuto zákonu byla vydána dvě prováděcí nařízení, a to nařízení ministerstva financí č. 157/1891 ř. z. stanovující podrobnosti nároků na odpis pozemkové daně a nařízení ministerstva orby č. 158/1891 ř. z., které určilo bližší podmínky a procesní postup pro čerpání záloh k opětovnému zřízení vinic.

Zákon č. 150/1891 ř. z. doznal změn již v následujícím roce. Zákonem č. 61/1892 ř. z. byl novelizován jeho článek II. doplněním možnosti poskytnutí zálohy na obnovu zničených vinic nejen jednotlivým vlastníkům vinic či obcím, ale též společnostem zřízeným k napomáhání výdělků nebo hospodářství a spolkům zřízeným za účelem podpory zemědělství či vinařství. Vzhledem k této legislativní změně muselo být zrušeno nařízení ministerstva orby č. 158/1891 ř. z. a nahrazeno novým a podrobnějším nařízením č. 62/1892 ř. z. Další novela právní úpravy poskytování záloh byla provedena zákonem č. 136/1902 ř. z. a nařízením ministerstva orby č. 137/1902 ř. z.

Nařízením ministerstva orby č. 100/1893 ř. z. umožňovalo okresním politickým úřadům povolovat v rámci svého okresu výjimky ze zákazu vývozu věcí, které mohly přenášet mšičku révokaz. V případě vývozu zboží z jednoho okresu do jiného, příslušela tato pravomoc zemskému politickému úřadu (místodržitelství). Povolení vývozu měla být udělována zpravidla ad hoc konkrétním osobám a konkrétnímu zboží. Výjimečně mohlo být uděleno jednotlivci obecnější vývozní povolení.

Ve snaze podpořit vlastníky, jejichž vinice byly zničeny mšičkou révokazem, byl přijat stručný zákon č. 127/1894 ř. z., který umožnil slevy na poplatcích při poskytování půjček a podpor pro obnovu zničených vinic. Prováděcí nařízení ministerstva financí a orby obsahující podrobnější ustanovení bylo k tomuto zákonu vydáno až o osm let později pod č. 92/1902 ř. z. V roce 1892 byly vydány ještě další dva zákony týkající se úlev pozemkové daně z nově založených vinic. Zákonem č. 138/1894 ř. z. byly osvobozeny od pozemkové daně vinice nově založené v obci, kde byl vydán zákaz podle § 1 a 4 zákony č. 61/1875 ř. z. Oproti dosavadnímu stavu, kdy se osvobození od pozemkové daně vztahovalo na vinice obnovené po zničení mšičkou révokazem, se tak osvobození od pozemkové daně vztáhlo i na vinice založené na pozemcích, kde dosud vinice nebyly. Osvobození od pozemkové daně bylo šestileté v případě výsadby domácí révy a desetileté v případě alespoň poloviční

⁷⁵ Je určitou zajímavostí, že nařízení č. 34/1890 ř. z. bylo ve stejném znění publikováno též v Českém zemském zákoníku pod č. 30/1890 čes. z. z.

výsadby révy americké. Zákon č. 139/1894 ř. z. stanovil, že byla-li vlastníkovinice postižená mšičkou révokazem odepsána pozemková daň, bude odpis účinný i v následujících letech a není třeba o něj každoročně žádat.

Zákonem č. 138/1895 ř. z. byl rozšířen zákon č. 61/1892 ř. z. o možnost poskytnout vlastníkům pozemků bezúročnou zálohu (zápůjčku) též v případech, kdy zřizovali nové vinice na jiných svých pozemcích, než se nacházely jejich stávající vinice zničené mšičkou révokazem. Výměra takovýchto nových vinic však nesměla značně převyšovat výměru zničených vinic.

K určitému uvolnění zákazů dovozu a vývozu vinné révy a jejich částí došlo nařízením ministerstva orby, vnitra, obchodu a financí č. 203/1896 ř. z. Podle tohoto nařízení byl povolen dovoz stolních hroznů v sudech, pokud se v těchto sudech navíc nenacházely části vinných rév ani jejich listů.

Zákonem č. 87/1902 ř. z. došlo k další modifikaci režimu osvobození od pozemkové daně z vinic postižených mšičkou révokazem. V případech, kdy se založení nové vinice nezdařilo a muselo být opakováno, prodloužila se doba osvobození od daně o pět let. K tomuto zákonu vydalo ministerstvo financí následně podrobnější prováděcí nařízení č. 88/1902 ř. z.

Nařízením ministerstva orby č. 61/1903 ř. z. došlo změny předchozí nařízení č. 34/1890 ř. z. o obchodu s kořenatou révou v Čechách. Dovoz sazenic a řízků vinné révy s kořeny do Čech byl z ostatních zemí Předlitavska dovozen na dovozní povolení vydané českým místodržitelstvím po dohodě s českou zemědělskou radou. Obchod v rámci Čech byl volný, ledaže by byl omezen zvláštním nařízením podle § 1 a 4 zákona č. 61/1875 ř. z. Nařízením č. 61/1903 ř. z. bylo částečně novelizováno nařízením č. 153/1917 ř. z.

Nařízením ministerstva financí č. 91/1903 ř. z. došlo k další novele nařízení č. 4/1885 ř. z. a č. 144/1890 ř. z. zabývajících se řízením ve věci pozemkové daně při objevení mšičky révokazu.

Nařízením ministerstva orby č. 240/1903 ř. z. byla s účinností od roku 1904 zřízena v Čechách zemská komise pro vinařské záležitosti. Předsedou této komise byl místodržitel, popř. jeho určený zástupce a dalšími členy místodržitelský zemědělský referent, zástupce zemského výboru, tři odborní členové jmenovaní místodržitelem na tříleté období a dva zástupci zemědělské rady. Tato komise nahradila v Čechách dosavadní zemskou komisi pro záležitosti mšice révové. Zasedala neméně jednou do roka v Praze a sloužila jako odborný poradní orgán místodržitelství. Její činnost se neomezovala pouze na boj proti mšičce révokazu, ale i na všechny otázky související s vinařstvím. Složení zemské komise bylo rozšířeno nařízením ministerstva orby č. 154/1917 ř. z. o zástupce ovocnářské a vinařské školy v Mělníku, zástupce rolnické, ovocnářské a vinařské školy v Litoměřicích a zástupce král. Českého pomologického ústavu v Troji. Dále byl navýšen počet zástupců zemědělské rady ze dvou na čtyři (po dvou z obou jejich odborů).

V roce 1906 vydala ministerstva orby, vnitra, financí, obchodu a železnic nařízení č. 40/1906 ř. z., které aktualizovalo seznam celních zmocněných k odbavování rostlinných zásilek dovezených ze zahraničí.

Právní normy regulující výskyt štítenky zhoubné (červce San José)

Štítenka zhoubná (lat. *Quadraspidiotus perniciosus*) je nejnebezpečnější červec ovocných stromů. Napadá především jabloně, hrušně, slivoně či vinnou révu. Samci štítenky jsou

okřídlení, samice jsou bezkřídle, tělo mají kryté světle až tmavě šedým štítkem o velikosti. Samičky a nymfy škodí sáním na dřevnatých částech rostlin, na listech i na plodech. Důsledkem opakovaného výskytu je prosychání větví a při silném napadení i odumření celého stromu. Plody napadené rostliny jsou menší a deformované.⁷⁶

Štítenka pochází z Číny, z níž se v 70. letech 19. století dostala do Kalifornie, odtud se rozšířila po celé Americe a později i do Austrálie a jižní Afriky. Ve střední Evropě pak byla poprvé objevena ve 30. letech 20. století.⁷⁷ Právní předpisy zamezující rozšíření štítenky v Rakousku-Uhersku však pocházejí již z konce 19. století, kdy byla označována podle místa jejího tehdejšího výskytu jako červec nebo mšice San José.

Dne 20. dubna 1898 vydala ministerstva orby, vnitra, financí a obchodu *nařízení č. 54/1898 ř. z., jímž zapovídá se dovoz živých rostlin a čerstvého ovoce mšící San José stíženého z Ameriky*. Tímto nařízením byl zakázán dovoz živých rostlin, roubů, sazenic, rostlinného odpadu, ale i sudů a beden, ve kterých bylo takové zboží zabaleno. Zákaz se vztahoval rovněž na čerstvé ovoce a ovocný odpad, pokud byl na něm při vstupu do země zjištěn výskyt štítenky. Vstup takového zboží mohl být vyřízen pouze hlavními celníci v Podmoklech, Terstu a Rijece. Případné výjimky ze zákazu dovozu mohl ad hoc udělit ministr orby.

Vzhledem k rozšíření štítenky do Austrálie byla nařízením ministerstva financí, orby, vnitra a obchodu č. 22/1909 ř. z. rozšířena účinnost nařízení č. 54/1898 ř. z. také na dovoz předmětného zboží a Austrálie.

Vydání prvního obecného rostlinolékařského předpisu

Rozvoj přírodovědných oborů a postupné objevování nových škodlivých organismů a nemocí rostlin vedlo postupem času k nutnosti vytvoření obecnějších právních norem. Po vzniku Československa pokračovala rostlinolékařská normotvorba, když byl přijat zákon č. 128/1921 Sb. z. a n., o uznávání původnosti odrůd, uznávání osiva a sádí a zkoušení odrůd kulturních rostlin. Důvodem přijetí tohoto zákona byla skutečnost, že po první světové válce trpělo československé zemědělství nedostatkem osiva a sadby. Domácí šlechtitelské podniky nebyly schopny pokrýt potřebu a dovoz, před válkou zcela běžný, se vzhledem k omezení zahraniční produkce stal téměř nemožným. Cílem zákona byla podpora stávajících šlechtitelských podniků, založení nových a zajištění ochrany původních vyšlechtěných odrůd. Tím měla být zvelebena domácí výroba osiv a sadby, omezena nutnost nákupu ze zahraničí a zvýšena výnosnost plodin.⁷⁸

Zákon zavedl uznávání původnosti odrůd, uznávání osiva a sadby a zkoušení odrůd za účelem umožnit šlechtitelským podnikům používat pro osiva a sadbu zákonem chráněného označení, na rozdíl od neuznaného osiva horší kvality. Toto uznávání prováděly uznávací komise zřízené při hlavních zájmových zemědělských korporacích.

Významný zlom v dějinách rostlinolékařského práva znamenalo vydání zákona o ochraně výroby rostlinné, jakožto prvního obecného rostlinolékařského předpisu.

⁷⁶ ÚKZÚZ. Štítenka zhoubná. In: *Rostlinolékařský portál* [online]. 24. 2. 2022 [cit. 2022-02-27]. Dostupné na: https://eagri.cz/public/app/srs_pub/fytoportal/public/?key=%22981b64dbc01392cf320d146a9c05b9e9%22#rtp|so|skudci|detail:c18ccd9cbe2ba381e37b810d0c606a8e|popis

⁷⁷ KÚDELA, *Rostlinolékařské právní normy v českých zemích a jejich historický vývoj*, s. 17.

⁷⁸ NS RČS 1920-1925. Tisk č. 455. In: *Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR* [online]. 26. 8. 2023 [cit. 2023-08-26]. Dostupné na: https://www.psp.cz/eknih/1920ns/se/tisky/t0455_00.htm

Jeho návrh předložila vláda dne 27. července 1921 Poslanecké sněmovně Národního shromáždění. Důvodová zpráva k tomuto návrhu uváděla dva základní účely připravovaného zákona: 1) zamezení národohospodářské ztráty způsobené škůdci a 2) zamezení znehodnocování původních ušlechtilých odrůd cizosprašných rostlin cizím sprášením. Zákon měl umožnit sankcionovat nedbalé zemědělce, kteří by ke škodě svého okolí nepotírali choroby a škůdce na svých porostech. Navrhovatel zákona odhadl celkové ztráty způsobené nedbalým hospodařením na 1,5 mld. tehdejších korun. Zákon měl být pouze rámcový a vytyčovat základní principy, které do té doby nebyly nikde zakotveny.⁷⁹

Osnova zákona o ochraně rostlinné výroby se však nedočkala bezproblémového přijetí. V průběhu následujících let byla celkem sedmkrát přepracována podle zásad a směrnic vytyčených zemědělským výborem. Předmětem debat byla i otázka stíhání přestupků; zda tyto mají být stíhány politicky (správněprávně) či soudně (trestněprávně). Zemědělský výbor se přiklonil k možnosti projednávat přestupky politickými úřady, stejně jako tomu bylo v zákonech o ochraně polního majetku. Závěrečná zpráva zemědělského výboru byla vypracována dne 9. dubna 1924.⁸⁰ Při prvním čtení dne 27. května 1924 poslanec Heller vyjádřil potřebnost tohoto zákona, výtky měl k jeho zpracování: „část zákona, která se zabývá ochranou před škůdci rostlin, lze samu o sobě jen schvalovati. Avšak způsob, jak jest zpracována, jest příliš policejní. Jsem toho mínění, že se při takovýchto zákonech má spíše postupovati ve formě vysvětlení. Výzkumné ústavy jsou podle mého zdání spíše trestními a dohlížejícími činiteli než vychovateli a poučovateli. Jestliže člověku stále visí nad hlavou knuta trestu, nikdy se nevzbudí u rolníka chuť a láska k nějakým společným opatřením, naopak dojde tím k jakési rozmrzelosti, lidé se budou těmto opatřením vyhýbat, jednotlivci je bude snad dokonce ještě sabotovati a účel se tím zmaří.“⁸¹

Zákon o ochraně rostlinné výroby byl publikován ve sbírce zákonů a nařízení pod č. 165/1924 Sb. z. a n. Oproti prvotnímu návrhu byl rozšířen (z 15 na 27 paragrafů) a znamenal důležitý přelom ve vývoji českého rostlinolékařského práva, které zařadil do odvětví rostlinné výroby. Ve svém § 27 obsahoval derogační ustanovení taxativně vyjmenovaných předpisů. Z těch zmíněných v předešlých kapitolách to byly zákony č. 54/1898 ř. z. a 22/1909 ř. z. týkající se červce San José a zemské zákony č. 38/1870 čes. z. z., č. 37/1870 mor. z. z. a 33/1870 slez. z. z. nařizující hubení housenek a chroustů. Naopak výslovně potvrdil platnost dosavadních předpisů o révokazu a předpisů práva honebního, rybářského a o ochraně užitečného ptactva.

V následujících letech bylo přijato několik prováděcích předpisů k zákonu o ochraně rostlinné výroby. Jednalo se např. o vládní nařízení č. 58/1926 Sb. z. a n., o hubení chroustů, nebo o vládní nařízení č. 104/1931 Sb., o opatřeních proti škodlivým činitelům na ovocných stromech a keřích a révě vinné.

⁷⁹ NS RČS 1920-1925. Tisk č. 2743. In: *Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR* [online]. 26. 8. 2023 [cit. 2023-08-26]. Dostupné na: https://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/tisky/t2743_00.htm

⁸⁰ NS RČS 1920-1925. Tisk č. 4559. In: *Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR* [online]. 26. 8. 2023 [cit. 2023-08-26]. Dostupné na: https://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/tisky/t4559_00.htm

⁸¹ NS RČS 1920-1925. Stenoprotokol z 265. schůze, 27. května 1924. In: *Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR* [online]. 26. 8. 2023 [cit. 2023-08-26]. Dostupné na: <https://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/stenprot/265schuz/s265003.htm>

Závěr

Z výše popsaného vývoje rostlinolékařské normotvorby je patrné, že právní normy v sobě poměrně záhy odrážely stav vědeckého poznání přírody. První rostlinolékařské právní předpisy z 18. století jsou velmi stručné a zaměřují se na jednotlivé jevy, jejichž skutečnou příčinu tehdejší stav vědění ještě nedokázal přesně určit. Raná normotvorba vzešla z odborných pojednání vydávaných hospodářskými společnostmi, která byla příslušnými úřady publikována ve formách dekretů, nařízení a cirkulářů. Předmětem prvních rostlinolékařských předpisů byl především boj proti škodlivému hmyzu, zejména lýkožroutům, bekyním, chroustům a mšičce révokazu. Do této skupiny předpisů lze zařadit i předpisy na ochranu hmyzožravého ptactva.

Některá ustanovení prezentovaných předpisů se mohou zdát z dnešního pohledu téměř bizarní (například sběr chroustů a ponrav a jejich následný výkup), je třeba vnímat je v kontextu své doby, kdy neexistovaly žádné účinné chemické prostředky. Ostatně rostlinolékařské předpisy byly poměrně často novelizovány, rušeny a nahrazovány novými, a to právě s ohledem na vědeckotechnický pokrok. Jejich poznání může sloužit jako doplňkový zdroj informací o vývoji hospodářství v 18. a 19. století.

Období ojedinělých právních norem uzavírá rok 1924, kdy byl vydán zákon o ochraně rostlinné výroby, který zrušil některé starší předpisy a přinesl základní obecný rámec rostlinolékařské péče. Rostlinolékařství se tím stalo součástí předpisů o ochraně rostlinné výroby.